

MA'NAVIYATDA MILLIYLIK VA UMUMINSONIYLIK

*O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining 2-sonli Toshkent akademik
litseyi ma'naviyat asoslari fani o'qituvchisi*

Isroilova Lazokat Gafurjanovna

Annotatsiya. Maqolada ma'naviyatning milliylik va umuminsoniylik va umuminsoniy qadriyatlar bilan o'zaro bog'liq tomonlari ochib berilgan bo'lib, ma'naviyatning yurtimiz milliyligi va umuminsoniyligi to'g'risida fikr mulohazalar bildirilgan.

Kalit so'zlar. Milliylik, umuminsoniylik, ma'naviyat, ma'rifat, madaniyat, rivojlanish, O'zbekiston Respublikasi, inson qadr-qimmati, millat.

Milliy ma'naviyat va uning xususiyatlari Milliy ma'naviyat «millat» tushunchasi bilan bog'liq.

«Millat» so'zi «o'zak», «tub mohiyat», «negiz» degan ma'noni bildiradi. «Millat» so'zi arab tilida quyidagi uch ma'noni anglatadi: birinchi – din, mazhab; ikkinchi – ummat; uchinchi – xalq, qavm. Millat so'zi Qur'oni Karimda ham qo'llanilgan. Qur'onda har bir millat vakili o'z milliy qadriyatlarini rivojlantirishi savobli ish, o'z millatidan, qavmidan kechib, boshka millatga o'tib olishi esa gunoh deb ta'riflangan.

Ma'naviyatni to'rt guruhga bo'lish mumkin:

Birinchisi – shaxs ma'naviyati, ikkinchisi – milliy ma'naviyat, uchinchisi – mintaqaviy ma'naviyat, to'rtinchisi – umuminsoniy ma'naviyat.

Shaxs ma'naviyati – har shaxsga tegishli bo'lib, uning ichki ruhiy holati, xatgi-harakatlari, munosabatlari va boshqa qirralarini o'z ichiga oladi.

Milliy ma'naviyat – muayyan elat, millatta, uning ajdodlariga xos bo'lgan

g'oyat qimmatli ma'naviy boyliklardir.

Mintaqaviy (regional) ma'naviyat – muayyan jo'g'rofiy mintqa millatlariga xos, ular uchun umumiy bo'lgan ma'naviy boyliklardir. Masalan, O'rta Osiyo xalqlarining yoki slavyan xalqlarining ma'naviyatidagi yoki yanada kengroqdoirada oladigan bo'lsak, Sharq va G'arb ma'naviyatidagi mushtaraklik, o'xshashlikni olishimiz mumkin.

Mintaqaviy ma'naviyatda turli elatlarning umumiy birligi, bir-biriga yaqinligi, turmush tarzi va moddiy hayot sharoitlariga xos mushtarak jihatlar namoyon bo'ladi.

Umuminsoniy ma'naviyat – bugun insoniyatga, jahon xalqlariga tegishli bo'lgan ma'naviy-axloqiy boyliklardir.

Milliy ma'naviyat – boshqa millat ma'naviyatidan tubdan farq qilinadigan ma'naviyat degani emas. Chunki bizdagi milliy ma'naviyat boshqa xalqlarda muayyan tarzla bor, mavjudsir. Ammo, milliy ma'naviyatda boshqa xalqlarning ma'naviyati aynan takrorlanmaydi. Shunday bo'lganda edi milliy ma'naviyat bo'lmas edi.

Millat mavjud ekan, milliy ma'naviyat bo'ladi. Milliy ma'naviyatni yo'qotish mumkin emas. Milliy ma'naviyatni yo'qotish uchun qanchalik harakat qilinsa, shunchalik milliylikni, milliy ma'naviyatni saqlash uchun kurash kuchayadi. Xulosa shuki, inson qalbidagi milliylikni yo'qotish mumkin emas.

Ko'rinadiki, milliy ma'naviyat hodisasi ham tarixiy, ham bugungi kunda mavjudligini saqlab turgan ko'p o'lchamli voqelikdir. Inson ma'naviy olami o'lchamlari cheksiz bo'lib, uni hech bir narsa bilan o'lchash, qiyoslash mumkin emas. Milliy ma'naviyat avvalo, milliy ongda rivojlanishi bilan xarakterlanadi. Shuning uchun

ham mustaqillikka erishganimizdan buyon milliy ongni rivojlantirishni tarbiyaviy ishning muhim bo'g'imi sifatida olib qaramoqdamiz. Milliy ongning rivojlanishi pirovard milliy o'zlikni anglash sari yetaklaydi.

Milliy ma'naviyatning asosiy belgi va o'zagi - milliy axloq sanaladi. Bizning milliy axloqimizdagi belgilar boshqa axloqiy qarashlarida muayyan tarzda namoyon bo'ladi.

Milliy ma'naviyatda - milliy his, tuyg'u, ruhiyatham muhim o'rin egallaydi. Chunonchi, zamona taqozosi bilan boshqa yurtga safarga borgudek bo'lsak va o'sha yerda milliy kuy, qo'shiqni eshitgudek bo'lsak, bizning vujudimizni ajib bir his, tuyg'u qamrab oladi va undan ruhiy huzur olamiz, qanoat hosil etamiz. Ya'ni ma'naviy ozuqalanamiz.

O'zbek xalqi uchun umuminsoniy ma'naviyat bilan birga milliy ma'naviyat va uning boyliklari ham g'oyat qimmatlidir. Bularga o'zbek xalqining o'zi yaratgan, boyitgan, saqlab kelayotgan, aalodlan-avlodga o'gib, boyib, sayqal topib, rivojlanib borayotgan milliy-ma'naviy boyliklar, ajdodlardan qolgan axloqiy an'ana, marosimlar, axloqiy pand-nasihatlar va hokazolar kiradi.

O'rta Osiyolik mutafakkirlarning ilmiy merosida, manbalarda o'zbeklarda qadrlangan, o'zbekona axloq, odobga oid ma'naviy fazilatlar haqida ko'plab qimmatli fikr, ma'lumotlar mavjuddir. Zahiriddin Muhammad Bobur o'zining «Boburnoma» asarida o'zbeklarga xos bo'lgan ko'plab ma'naviy-axloqiy sifatlarni tasvirlaydi. Bular imon va e'tiqodlilik, andishalilik, oilaga muhabbat, bolajonlik, halollik, birovning haqiga xiyonat qilmaslik, farzandlarning otalariga, aka-uka, opa-singil, qarindosh-urug'lariga mehribonligi, diniy qadriyatlarga rioya qilish, savodxonlik, sahovatlilik, xushfe'llik, shirin so'zlik, mardlik, odillik, xayolilik, mehnatsevarlik va boshqalardir.

O'zbek xalqining hozirgi milliy ma'naviyati va qadriyatlari o'tmish milliy ma'naviyatining davomi bo'lib ularga do'stlik, o'rtoqlik, mehmondo'stlik, odamgarchilik, insonparvarlik, axloqiy teranlik, tadbirkorlik, fazilatlilik, saxiylik, xushmuomalalilik, jamoa ichida o'zini tuta bilishlik, xayolilik, sizlab muomala qilish, ozodalik, xushchaqchaqlik, xushfe'llik, mardlik, samimiylik, lutfi karamlilik, ro'zg'orparvarlik, shirinso'zlik, tashabbuskorlik, ona-yurt va xalqiga muhabbatlilik, insoflilik, diyonatlilik, rostgo'ylik,

halollik, oru-nomuslilik, to'g'rilik, rejalilik, poklik, sabr-andishalik, vazminlik, hojatbarorlik, ota-ona va kattalarni hurmat qilish, mehnatsevarlik, o'tmishga hurmat, insofililik, imonlilik, milliy g'urur, mustaqillikni qadrlash, vatanparvarlik, millatparvarlik va boshqa milliy, ma'naviy-axloqiy fazilatlar kiradi.

Millat, xalq bor ekan uning ma'naviy dunyosida milliy jihatlar doim saqlanib qoladi. O'zbeklarning milliy ma'naviyati, erkak va ayollarning o'ziga xos sharqona axloqiy fazilatlarini, ota-ona, farzandlar, qo'ni-qo'shnilar, mahapla-ko'y aloqalari, halollik, imon, vijdon bilan bog'liq ma'naviyati faqat o'tmish sadosi emas, balki hozirgi kun uchun ham xosdir.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, ota-onani, yoshi ulug'larni va kichiklarning izzatini o'z o'rniga qo'yish, hurmat qilish ham milliy ma'naviyatimizga kiradi. Bu yo'l istiqloq va istiqbol muammolarini o'tmishning boy tajribasi bilan bog'lashga yaqindan yordam beradi.

Odatda kishilar ko'pincha ikki ishda katta xatoga yo'l qo'yadilar. Birinchisi – yollarni hali yosh deb, ularga ishonmaganida, ikkinchisi – keksalarni qariya deb chetga surib qo'yganida.

Xalqimizning axloq, andisha, sharmu-hayo, halollik va pokizalik, inson qadr-qimmatini to'g'risidagi ma'naviy qadriyaglariga zid bo'lgan yevropacha an'analar yoshlar ma'naviyatiga salbiy ta'sir o'g'kazdi. Shu tufayli ma'naviy tubanlik yuzaga keldi. Yoshlarda asriy milliy ma'naviyatimizga zid bo'lgan bag'ritoshlik (farzandni, ota-onani tashlab ketish singari), qotillik (o'z farzandini o'ldirib yashirish), xudbinlik, maishiy buzqlik, giyohvandlik kabi ma'naviy qiyofa yuzaga kelib, ildiz ota boshladi.

Abdulla Avloniy va boshqa ma'rifatparvar fidoiylar XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida Turkistonda hukmron bo'lgan ma'naviy inqiroz haqida gapirib, bu og'ir vaziyatdan ta'lim- tarbiya ishlarini yaxshilash, axloqni yuksaltirish orqaligina chiqish mumkinligini qayd qilgan edilar. «Tarbiya, - degan edi Abdulla Avloniy, - bizlar _____ uchun yo hayot - yo mamot, yo

najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir».

Bu fikrlarning ahamiyati hozirda ham kamaygani yo‘q. O‘zbek millati faqat milliy ma‘naviy kamolot orqaligina yuzaga kela boshlagan milliy-ma‘naviy aynishning oldini olishi mumkin.

Sovet totalitar tuzumi barbod bo‘lishi, O‘zbekistonning o‘z mustaqilligini qo‘lga kiritishi jamiyatimiz ma‘naviyatida chuqurlashib borayotgan inqirozning oldini olish uchun tangrining inoyati, xalqimizning baxti bo‘ldi. Milliy mustaqillik tufayli jamiyatimizda milliy ma‘naviy poklanish, o‘nglanish, tiklanish jarayoni yuz berdi. Yosh avlodni, vatanparvarlik, insonparvarlik, millatparvarlik ruhida tarbiyalash, milliy g‘urur tuyg‘usini kuchaytirish, imon, vijdon, halollik, poklik, mehnatsevarlik, ishbilarmonlik singari xislatlarni shakllantirish, mustaqillikning ongli fidoiysiga aylantirish hozirgi kundagi milliy - ma‘naviy tarbiya ishining asosiy maqsadidir.

Milliy tarbiya – u yoki bu millatni, elatni tashkil qiluvchi kishilarning milliy madaniyatni, merosni, qadriyatlarni, urf- odatlarni, an‘analarni o‘zlashtirishdagi faoliyatini rivojlantirish bo‘lib, u milliy ong va milliy o‘zlikni anglashning sub’ektidir.

Milliy tarbiyaning asosiy yo‘nalishlarini millatparvarlikni, xalqparvarlikni, vatanparvarlikni, mehnatsevarlikni, yuksak insoniylikni rivojlantirish, merosni, urf - odatni, qadriyatlarni, fan, texnika, texnologiyalarni o‘zlashtirishga intilishni rivojlantirish, mehr-oqibat, imon-e‘tiqod, or-nomus, insof-diyonat, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning mohiyatinya tushunib yetish va unga amal qilish ruhiyatini shakllantirish kabilar tashkil etadi.

Milliy tarbiyaning yana bir yo‘nalishi – ota-ona, qarindosh- urug‘larning hurmatini joyiga qo‘yish, oilaning muqaddasligi tuyg‘ularining barkamol bo‘lishiga erishish, o‘zaro munosabatlarda yonma-yon yashayotgan o‘zga millatlar va elatlar vakillarining manfaatlarini hisobga olish kabilar tashkil etadi.

Xullas, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, milliy tabiatimizga xos bo'lgan mehr-oqibat, muruvvat, andisha, or-nomus, sharmu-hayo, ibo-iffat kabi betakror fazilatlar va xalqimizning ko'p jihatdan ajratib turadigan bag'rikenglik, mehmondo'stlik, oqko'ngillilik xususiyatlari haqida uzoq gapirish mumkin.

Hech birimizni xalqimizga xos ana shunday fazilatlar tark etishga yo'l qo'yib bo'lmaydi. Chunki bu ma'naviy qashshoqlikka olib keladi.

Umuminsoniy ma'naviyat – butun insoniyatta, jahon xalqlariga tegishli bo'lgan ma'naviy boyliklardir. Umuminsoniy ma'naviyat uzoq va yaqin o'tmishda yaratilgan, hozirda esa ma'naviy jihatdan juda qimmatli, inson qalbida o'chmas iz qoldiradigan, mangu yashaydigan, insoniyat ijtimoiy manfaati, eqtiyoji uchun xizmat qiladigan, ularni ezgulikka yo'llaydigan ma'naviy boyliklardir. Umuminsoniy ma'naviy boyliklariga esa ilm-fan, jumladan falsafiy tafakkur yutuqyaari, adabiyot va san'at asarlari, kashfiyot va ixtirolar, ma'naviy madaniyat durdonalari, hurfikrlik, umuminsoniy axloqiy me'yorlar va boshqalar kiradi.

Umuminsoniy ma'naviyat o'z ijobiy ahamiyatini hech qachon yo'qotmaydi. Oltin zanglamas, quyosh qoraymas deganlaridek, umuminsoniy ma'naviyat ham doim qadimiy va navqiron bo'lib turaveradi. Ular umumbashariy ma'naviyat deb ham yuritiladi. Inson ozodligi, salomatligi, har bir shaxsning yashash, bilim olish, keksayganda ijtimoiy himoyalaniish imkoniyatlari va u haqda g'amxo'rlik qilish kabi ma'naviy mas'uliyat o'z ahamiyatini doim saqlab qolaveradi. Adolat, tenglik, ahil qo'shnikchilik kabi ma'naviy qadriyatlar asrlar osha yashab kelmokda, uni bugun insoniyat avaylab - asrab kelmoqsa. Mehnatsevarlik, ezgulik, yaxshilik qilish, tinchlik, do'stlik, halollik, vatanparvarlik va boshqalar ham umuminsoniy ma'naviyat sanalib, u har bir xalq, millatda o'ziga xos ravishda namoyon bo'ladi.

O‘zidan kattalarni, ota va onani hurmat qilish, farzandlar haqida g‘amxo‘rlik qilish ham umuminsoniy ma’naviy jihatlari bilan ajralib turishini yoddan chiqarmaslik kerak. Vijdon, burch, baynalmilalchilik ham umuminsoniy ma’naviyat tizimidan o‘rin olgandir.

Yuqoridagi ma’naviylik tushunchalarining milliy chegarasi yo‘q. U hamma millat, xalq uchun bab-barobar tegishlidir. Ammo, ularning hammasi faqat muayyan milliy shaklda namoyon bo‘ladi. Umuminsoniy ma’naviyatda biz milliy ma’naviyatning eng olijanob, eng yuksak ko‘rsatkichlarining umumjahon miqiyosida mujassamlashgan birligini ko‘ramiz.

O‘zlarining tarixiy vatanlaridan tashqarida yashovchi millatlar uchun hamma joyda, hamma vaqt milliy ehtiyojlarini qondira olishlari uchun zarur sharoit yaratilishini taqozo etadi. Bu talab birinchi galda milliy hududiy tuzilmalari bo‘lmagan xalqlarda alohida ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgunga qadar, milliy siyosatga sobiq ittifoq doirasida bir yoqlama qaralar edi. U hech bir ittifoqdosh respublikada hal etilmagan edi. Milliy masala borasida sobiq markaz tomonidan bir yokdama yo‘l tutib kelindi. Sobiq SSSRda nizolar hal etilmay, yetti qulf ortiga yashirilar, ko‘zga ko‘rinmas holda tobora yig‘ila borar va chuqurlashardi. Garchi sobiq SSSR konstitutsiyasida milliy ravnaq, milliy madaniyatlar rivoji xususida fikrlar bayon qilingan bo‘lsa-da, amalda «ulug‘ og‘a»chilik, ruslashtirish siyosati hukmron edi. Kommunistok partiya dasturida barcha millatlar va elatlarni o‘zaro yaqinlashtirish asosida milliy xususiyatlarni yo‘qotish va yagona, «madaniyatsiz», yasama xalqni vujudga keltirish tendensiyasi davlat va hukmron partiya siyosati darajasiga ko‘garilgan edi.

Bunga milliy maktablar sonining kamayib borishi, ish yuritishning hamma joylarda rus tilida olib borilganligi, ba’zi bir milliy urf-odat, rasm-rusm va

an'analar o'gkazilishining man etilganligi kabi millatlararo munosabatlarda mavjud bo'lgan salbiy jihatlar misol bo'la oladi.

Millatlararo munosabatlarda o'tmishda yo'l qo'yilgan kamchilik va nuqsonlar asta-sekinlik bilan bartaraf etila boshlandi. Mamlakatimizda xalqlar tinch-totuvligini ta'minlash chora- tadbirlari ko'riddi.

O'zining tarkibi va mazmuni jihatidan xilma-xil xalqlar birligidan tashkil topgan bizning jamiyatimizda millatlararo totuvlikni saqlab qolishda bizning qonun bazamiz yaqindan yordam bermoqda.

O'zbekisgon Respublikasining Konstitutsiyasida «O'zbekiston xalqini millatidan qat'i nazar O'zbekiston Respublikasining fuqarolari tashkil etadi», - deb ta'kidlanadi. O'zbekiston Respublikasining «Fuqarolar saylov huquqlarining kafolatlari to'g'risida»gi Qonuni O'zbekiston Respublikasining hamma fuqarolariga «...ijtimoiy kelib chiqishidan, ijtimoiy va mulkiy mavqei, irqiy va millatga mansubligidan qat'i nazar» teng saylov huquqini beradi.

O'zbekiston hududida yashaydigan etnik ozchilikning huquqlarini himoya qilish davlat konsepsiyasi O'zbekiston Konstitutsiyasida yaqqol belgilab berilgan. Unda aytilganidek, «O'zbekiston Respublikasi o'z hududida istiqomat qiluvchi barcha millat va elatlarning tillari, urf-odatlari va an'analarini hurmat qilinishini ta'minlaydi, ularning rivojlanishi uchun sharoit yaratadi». Mustaqillik yillari millatlararo ma'naviy va madaniy-ma'rifiy munosabatlarning kengayish va chuqurlashuvi ana shu qonun doirasida rivojlantirilib kelinmoqda. O'zbekistonda yashayotgan boshqa millatlarning vakillari orasida ham etnik - madaniy, ma'naviy asoslarda jipslashish jarayonlari faol yuz bermokda.

Mustaqil O'zbekiston etnik guruhlar va millatlar o'rtasida shu hududpa yashaydigan har qanday odamga o'zini erkin va teng huquqli deb his qilishi imkonini beradigan o'zaro munosabatlar o'rnatishga intilmoqda. Yurtimizda milliy

ayirmachilikning har qanday ko‘rinishlari qoralab kelinmokda. Milliy kalondimog‘lik g‘oyat zararli, biz ulardan yiroq bo‘lishimiz kerak. Chunonchi milliy kalondimog‘lik kasaliga yo‘liqqan kishilar o‘z milliy ma’naviyatini bilib, boshqa millat ma’naviyatini tan olmaydilar. Bunday munosabat tamomila noto‘g‘ri. Ular jahon xalqlari ma’naviy merosi o‘rtasidagi aloqadorlikni, bir-birini boyitishini bilmaydilar.

Milliy mahdudlik, xudbinlik kasaliga chalingan kimsalar esa mening millatim ma’naviyati, madaniyati bo‘lmaganda jahon madaniyati, ma’naviyati bo‘lmas edi, degan g‘oyat zararli qarashni, g‘oyani ilgari surib, himoya etadilar. Mustaqllik sharoitida bunday zararli g‘oyalarni ilgari surish va himoya etishga intilish millatlararo munosabatlarning negiziga putur yetkazadi, milliy totuvlikka rahna soladi. Biz qanchalik o‘z madaniyatimiz, ma’naviyatimizni hurmat qilmaylik, shu bilan birga boshqa millatlar, jahon xalqlari ma’naviyatiga ham hurmat bilan qarashimiz lozim.

Bizning maqsadimiz: «Yurtimizda istiqomat qiluvchi barcha insonlar uchun millati, tili va dinidan qat’i nazar, munosib hayot sharoiti yaratib berish, rivojlangan demokratik mamlakatlardagi kafolatlanadigan turmush darajasi va erkinliklarini ta’minlash».

Ana shu maqsad yurtimizda sobitqadamlik bilan amalga oshirib kelinmoqda. Chunonchi mamlakatimizda istiqomat qilayotgan barcha millat va elat vakillarining o‘z ona tillarida o‘qishi, ta’lim olishi uchun keng imkoniyatlar yaratildi. Ular kerakli miqdorda o‘quv qurollari va darsliklar bilan ta’minlanmoqda.

Ayni paytda O‘zbekistonda istiqomat qilayotgan 130 dan ortiq millat va elatlarning farzandlari mamlakatimiz o‘quv yurtlarida bimalol ta’lim olmokdalar. Yoshlar oliy o‘quv yurtlarida va maktablarda 8 tilda ta’lim olmoqdalar. Ko‘pchilik

tillarda gazeta va jurnallar chop etilmoqda. Teleko'rsatuv va radioeshittirishlar olib borilmoqda.

Shunday qilib, O'zbekiston bozor munosabatlari sharoitida millatlararo madaniy-ma'naviy munosabatlarning tobora rivojlanib borishi respublikada ijtimoiy va siyosiy barqarorlikning mustahkamlanishiga xizmat qilmoqsa.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'ati. "G'.G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi". T; 2010. B. 651.
2. Mustaqillik: izohli ilmiy-ommabop lug'ati. (A. Jalolov va Xonnazarov umumiy tahririda). – T; Sharq, 1998, B. 291
3. Muhammad payg'ambar qissasi. Hadislar. T; "Kamalak". 1991. B.70-76.
4. Musurmonova O. Oila ma'naviyati – milliy g'urur. T; "O'qituvchi", 1999. B.148.
5. Mustaqillik: izohli ilmiy-ommabop lug'at. –T; "Sharq", 1998. B.98.
6. Komilov T., Abidova S. Milliy axloqiy qadriyatlar va ularning tarbiyaviy ahamiyati. O'zR FA, "Fan", 2000.B.80
7. Milliy istiqlol g'oyasi: ko'rgazmali vositalar. T; «Ma'na-viyat», 2001. B.12.
8. Koshifiy V.H. Axloqi Muhsiniy. – T; O'zME, 2010.
9. Majidov N. Oila – muqaddas Vatan. Sog'lom avlod uchun. №1. 2000. B.19
10. Shomaqsudov Sh., Shorahmedov Sh. "Hikmatnoma".
11. Ortiqov N. Ma'naviyat: milliy va umuminsoniy qadriyatlar. - T; "O'zbekiston",1997.B.48.
12. Ziyomuhammadov B. Komillikka eltuvchi kitob.T; "TURONIQBOL", 2006. B.191
13. Mavrulov A. Vatanni sevish mas'uliyati. T:"Sano-standart" B. 146.